

Poznámky k 28-rokov trvajúcej výstavbe SND v Bratislave¹

Martin Kusý

Abstrakt: V 70. rokoch minulého storočia padlo na ústredných orgánoch vlády SR, ale aj na ústredných orgánoch Komunistickej strany Slovenska rozhodnutie postaviť v Bratislave novú budovu Slovenského národného divadla. V roku 1979 bola za týmto účelom aj vypísaná celoštátna anonymná urbanisticko-architektonická súťaž, ktorú vyhrali (vtedy mladí a odvážni) architekti Martin Kusý, Pavol Paňák a Peter Bauer. Ich víťazný koncept vzišiel spomedzi až 57 súťažných návrhov. Žiadny iný návrh, okrem víťazného, však neriešil Slovenské národné divadlo v takom širokom urbanistickom kontexte ako ich – ktorý prezentoval budovu SND nielen ako samostatný objekt, ale ako súčasť celého mesta. Autor príspevku približuje osud budovy divadla od úplného začiatku prác na tejto stavbe až do dnešných dní, čo je už viac ako 40 rokov.

Kľúčové slová: Bratislava – Slovenské národné divadlo – budova – projekt – výstavba.

Notes on 28-year long construction of SND in Bratislava

Abstract: In the 1970's at central government authorities of Slovakia and together with the Slovak communist party a decision was made to build a new building for the Slovak National Theater in Bratislava. For this purpose in 1979 the all national urban-architectonical competition was announced. It was won by three (back then young and bold) architects: Martin Kusý, Pavol Paňák and Peter Bauer. Their winning concept was selected from total of 57 designs. Needs to be said, no other design interpreted the theater in so wide urban context than their did. It presented the building of Slovak National Theater not only as stand-alone object but as a part of the whole city. The author of the article elucidates the fate of the building from the very beginning of construction until today what makes it more than 40 years.

Key words: Bratislava – Slovak national theater – building – project – construction.

1 Poznámka zostavovateľiek – čitateľom prinášame prepis záznamu prednášky Ing. arch. Martina Kusého s menšími úpravami tak, ako odznela 30. septembra 2019 v Zrkadlovej sále Divadla Jána Palárika v Trnave na odbornej konferencii Kultúrne dedičstvo 2019 – Divadlo v umení / Umenie v divadle.

Keď ma pred časom oslovila pani Ragačová (riaditeľka Štátneho archívu v Trnave), či by som nespracoval príspevok na odbornú konferenciu Kultúrne dedičstvo 2019: Divadlo v umení / Umenie v divadle - tak moja prvá reakcia bola negatívna - vystúpenie na odbornej konferencii: čo? prečo? Ale neskôr som si povedal, že organizátori vedia, že prečo nás volajú.

Avšak pripraviť prednášku takým spôsobom, aby bola o kultúrnom dedičstve, to bola pre mňa výzva, pretože prednášok o stavbe Národného divadla som mal doteraz veľa, ale auditorium väčšinou pozostávalo z architektúry chtivých poslucháčov. Ale keďže toto podujatie sa primárne venuje téme kultúrneho dedičstva, rozmýšľal som, ako tú tému vôbec uchopiť. Lebo z pohľadu dedičstva sa rozprávame o stavbe, ktorá už funguje viac ako 12 rokov a na časovej osi dedičstva my ešte žijeme a nie je čo dediť. Z pohľadu kultúry som si však povedal, že možnože tých 40 rokov, ktoré uplynuli od začiatku prác na tejto stavbe, by malo mať a zanechať nejakú výpovednú hodnotu aj pre ostatné generácie.

V zmysle zamerania tejto konferencie sa teda budem venovať kultúrnemu odkazu výstavby tohto stánku.

Tento dom (budova Slovenského národného divadla), táto stavba začala v máji roku 1979. Pred 40. rokmi sme s kolegom Paňákom, prvýkrát položili ceruzku na papier a začali kresliť úlohu, ktorá vyplývala z celoštátnej anonymnej urbanisticko-architektonickej súťaže na toto zadanie. V priebehu spracovávania tohto súťažného návrhu sme pribrali do kolektívu kolegu Petra Bauera, s ktorým sme sa potom na začiatku 90. rokov rozišli. Hovorím to preto, aby som pripomenul, že od roku 1979 do roku 2007 sa vymenili štáty, zriadenia, meny, pomaly do 10 prezidentov, cca 15 ministrov kultúry, x generálnych riaditeľov Národného divadla a niekoľko stovák zamestnancov Národného divadla. Na úplnom začiatku nás zasiahla jedna obrovská eufória, jedno nádherné nadšenie. V tom roku 1979, keď sme začali náš projekt kresliť, súťažné návrhy sa odovzdávali pred Vianocami a na začiatku roku 1980 zasadla súťažná porota a náš návrh vyhral. Pripomínam, že ja som mal v tom čase 33 rokov. A to bol skutočne šok. Bola to súťaž pripravovaná pre úplne inú generáciu. Potom začal ten reálny život, v roku 1980 sme začali projektovať. Projekcia išla dvoma smermi - robili sme urbanistickú dokumentáciu celého územia, 36 ha centrálnej mestskej zóny a projekt vlastnej novostavby divadla. Až sa začala samotná výstavba a v roku 2007 bola ukončená. V tom období 1979 - 2007, celých 26 rokov, táto stavba od tej počiatočnej eufórie zažila rôzne štádiá odmietania. Odmietanie sme zažili už za totalitného režimu. Prístup k výstavbe (z pohľadu kultúry) by som necharakterizoval, že bol iný ako je dnes. Jednoducho sa dielo stávalo veľmi dlho a tie tzv. „objektívne príčiny“ by sme dnes normálne mohli prednášať na Oxforde. Najskôr to bol materiál - nebolo železo, tér a pod. Potom po roku 1989 zasa neboli peniaze, neskôr nebola politická vôľa, spoločenská vôľa a pod.

Rôzni funkcionári ju chceli zbúrať, potom ju dokonca niektorí chceli predat' (to by bol výborný obchod, kto by to nechcel!), potom ju navrhovali prestavať na niečo iné

... nakoniec sa predsa len dostavala! A v roku 2007 bola nová budova Slovenského národného divadla otvorená.

Táto stavba za tých 40 rokov od prvej ceruzky zažila veľmi veľa. A môžem vám povedať, že na autorov/autora, boli vyvíjané veľké tlaky. O tom odmietaní by som povedal trochu viacej z toho pohľadu kultúrneho dedičstva, že čosi v našom národe je, neviem to síce presne pomenovať, ale veľa novostavieb, ktoré sa realizovali v období od 1948 do roku 1989, sú dnes odmietané, niektoré sú zbúrané a niektoré sú pripravené na búranie.

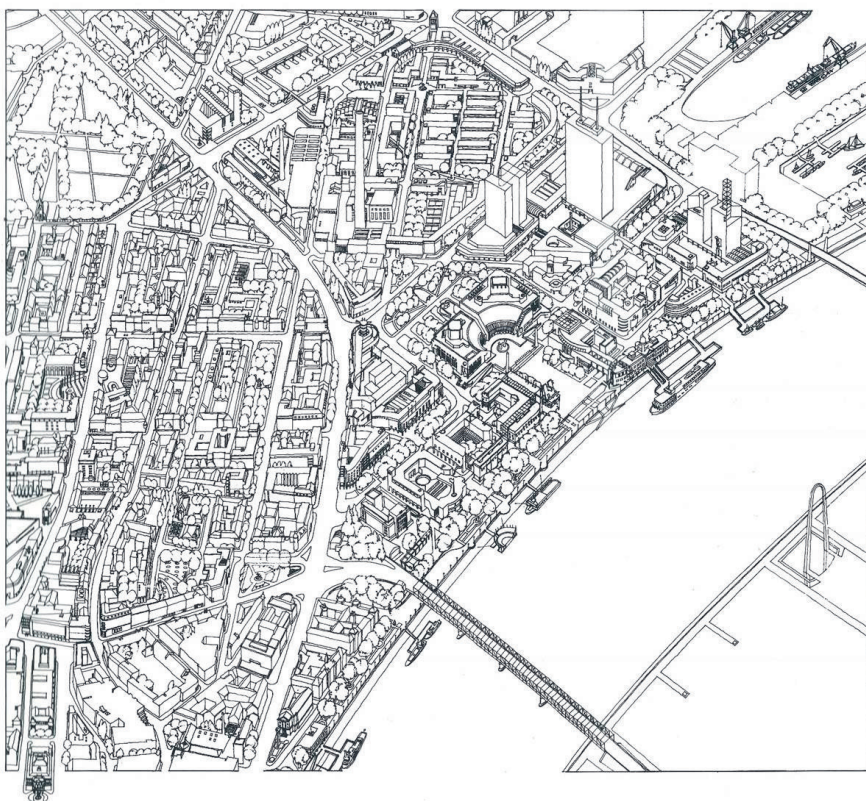
Vybral som ako príklad niekoľko takýchto stavieb, len na pripomenutie. Napríklad Dom odborov v Bratislave, ktorý sa opakovane už veľa rokov chystáme zbúrať. Slovenská národná galéria – tá svojho času tlak zbúrania prežila doslova len o chl. Dnes je to národná kultúrna pamiatka. Budova Slovenského národného archívu je zabudnutá. Budovy Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici sa nevieme zmocniť. A jej okolie je, ako ja to vnímam, ak to chcem slušne povedať, trápne – neeurópske. Konkrétne narážam na to panoptikum železných artefaktov v centre mesta. Ale vráťme sa k novostavbe SND.

Samotná súťaž prebiehala v rokoch 1979 – 1980 a následne začala vlastná projekcia. V praxi poznáme tri stupne projektu: štúdia, projekt pre stavebné povolenie a realizačná dokumentácia. Tie prvé dve časti sme robili spolu, objem tej projektovskej práce nie je až taký veľký, ako samotný realizačný projekt. Nakoniec sme si to rozdelili - jeden architekt pripravoval operu, druhý činohru a tretí spoločenské priestory. Spoločné priestory to sú vestibuly a foyer a vonkajšie priestory.

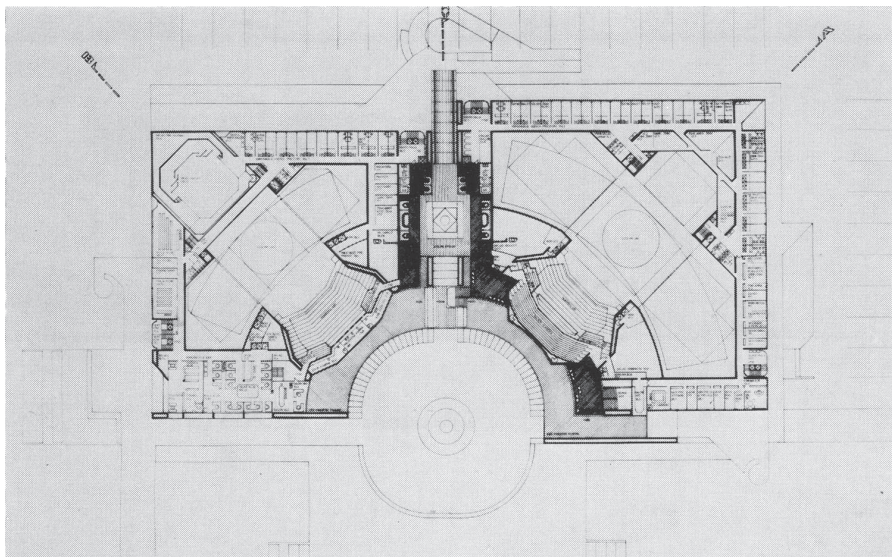
Aká bola idea a koncepcia diela? Architektonický, ale aj konceptuálny program toho domu tým, že boli zadané dve sály - činoherná a operná divadelná sála, dával šancu vytvoriť konfiguráciou a vzťahom týchto dvoch priestorov niečo navyše, čo v štandardnom programe divadla nie je. Máme budovu, objem opery, objem činohry, ktoré sú voči sebe natočené tak, aby sa jeden pozeral na druhého a keď chodíte po tom foyeri a pozeráte sa von, tak sa pozeráte na divadlo.

Čo je na tom území jedinečné? Čo je také, čo nikde inde na svete nie je? V prvom rade je jedinečný Dunaj a jeho pozícia voči objektu SND. V druhom rade je na tomto území fascinujúca pozícia ako vidíte hradný palác.. A tretia vec, ktorá je na tomto mieste a nikde inde nie je, je Národné divadlo! Ako tieto tri veci navrhnuť tak, aby nejakým spôsobom, aby ten divák, ten užívateľ toto všetko vzájomne zažil? A práve tieto skutočnosti boli skombinované do dvoch objemov, ktoré sú v objekte spojené, sú nakonfigurované voči sebe v 45 stupňovom uhle na hlavnú os. Návštevník SND, keď sa aj vo vnútri objektu pohybuje, vidí na hrad, vidíte na divadlo, vidíte na Dunaj. Preto ten dom vyzerá ako vyzerá, a preto nemohol stáť nikde inde, ale len a len tu.

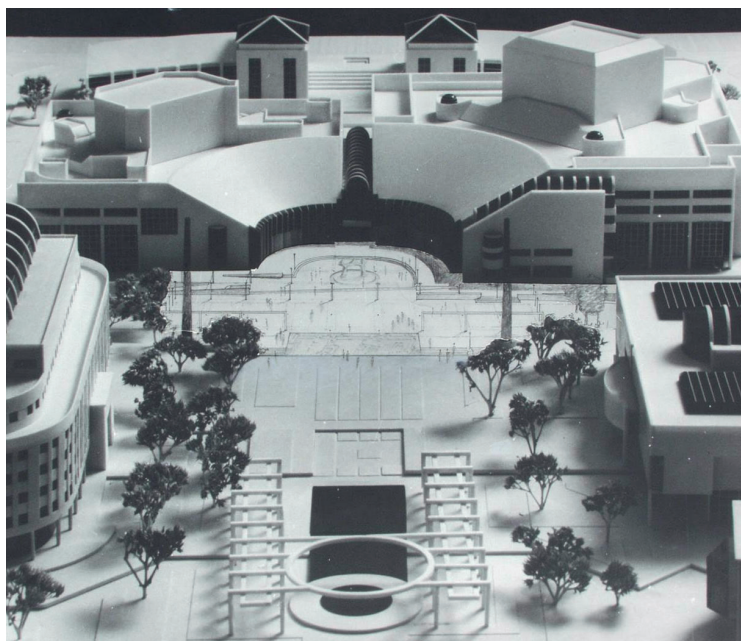
Niektoré súťažné návrhy vychádzali do druhého plánu od Dunaja, niektoré do prvého plánu Dunaja. Takéto návrhy predstavujú urbanizmus, aký sa prakticky od povojnovkej éry začal robiť v tých sídliskách, kde pozostával z vytváraných priestorov zo solitérnych objektov. Proste rôzne štruktúry, rôzne kompozície, solitérne objekty. My

Obr. 1: Návrh budovy SND – perspektívna skica. Zdroj: Archív A BKPS

Obr. 2: Súťažný návrh budovy SND – pôdorys 4.NP. Zdroj: Archív A BKPS

Obr. 3: Návrh budovy SND – model. Zdroj: Archív A BKPS

Obr. 4: Budova SND počas výstavby. Zdroj: Archív A BKPS

sme náš urbanizmus navrhli na princípe ulice, merítka, výšky rímsy a pretiahnutia v podstate celej atmosféry priestorovej z historického jadra. My sme de facto, vôbec nič nevymýšľali, my sme sa len prirodzene pridali k tomu urbanistickému kontextu, ktorý na danom mieste existoval a snažili sme sa ho spontánne aplikovať.

Na záver poviem ešte jednu príhodu. Vrátim sa k tej eufórii na začiatku v roku 1979. Keď sme súťaž vyhrali, tak to bolo celé také bohatierske a cítili sme sa fantasticky. My traja sme mali takého jedného spoločného kamaráta, ktorý sa volal Dominik Tataraka. Párkrát do roka sme ho navštívili, zapálili sme si cigarety a strašným spôsobom sme sa vadili. A keď sme vyhrali túto súťaž, tak sme tam došli takí ucháni 33-roční, šťastní, očiská nám svietili ako lampáše a strašne sme sa teda vychvaľovali... a on povedal len toľko: „No dobre chlapi. Divadlo máme a kde je národ?“

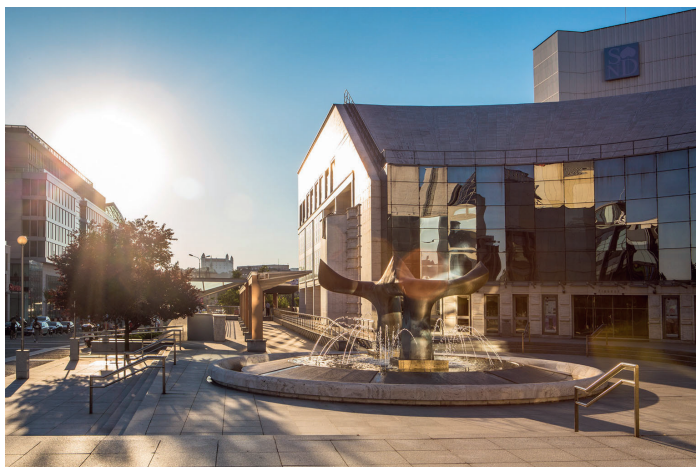
Dodatok zostavovateľiek:

Nová budova Slovenského národného divadla v Bratislave²

Rozhodnutie postaviť pre Slovenské národné divadlo novú budovu padlo už v roku 1960. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska schválil návrh povereníka pre školstvo a kultúru Vasila Biľaka. O rok nasledovala vyhľadávacia súťaž na umiestnenie stavby. V užšom výbere skončilo jedenásť lokalít od Michalskej brány k Trnavskému mýtu, cez Zimný prístav až po Rybné námestie. Viaceré z lokalít však predpokladali rozsiahle búranie historických budov. Napokon uspela jedna z troch navrhnutých lokalít na nábreží Dunaja a bola vypísaná súťaž na urbanistické riešenie lokality pri Martanovičovej ulici, dnes nazývanej Zóna Pribinova. V roku 1979 bola výstavba nového divadla zaradená do plánu 7. päťročnice a 1. mája bola vypísaná celoštátna verejná anonymná urbanisticko-architektonická súťaž na riešenie novostavby SND. Okrem samotnej divadelnej budovy mala riešiť aj širšie vzťahy v lokalite. Súťažné podmienky požadujúce celkovú úžitkovú plochu takmer 33-tisíc štvorcových metrov a sály pre 650, 900 a 190 divákov však vychádzali z predpokladov, že v roku 2000 bude mať hlavné mesto 550-tisíc obyvateľov a celá urbanistická oblasť 880-tisíc. Podľa registra obyvateľov však má Bratislava v súčasnosti len necelých 473-tisíc obyvateľov s trvalým pobytom.

Súčasná podoba budovy SND vzišla z urbanisticko-architektonickej súťaže. Do súťaže prišli návrhy už vtedy renomovaných architektov aj začínajúcich tvorcov. Zvíťazil v nej návrh Petra Bauera, Martina Kusého a Pavla Paňáka. M. Kusý a P. Paňák sa medzičasom presadili napríklad realizáciou nového sídla Národnej banky Slovenska a aktuálne sa dočkali rekonštrukcie a dostavby Slovenskej národnej galérie. Súťaž bola vyhodnotená 25. februára 1980 a termín začiatku výstavby bol

2 Údaje sme čerpali z článku: SUCHÝ, Daniel. *SND mohlo vyzerať ako opera v Sydney. Pozrite si návrhy spred 37 rokov* [online]. Dostupné na: <<https://reality.etrend.sk/komercne-nehnutelnosti/snd-mohlo-vyzerat-ako-opera-v-sydney-pozrite-si-navrh-y-spred-37-rokov.html?split=all>>

Obr. 5: Budova SND po dokončení.
Zdroj: Archív
A BKPS

Obr. 6: Budova SND po dokončení.
Zdroj: Archív
A BKPS

Obr. 7: Interiér budovy SND po dokončení.
Zdroj: Archív
A BKPS

určený na rok 1984. Napokon sa začalo stavať o dva roky neskôr, v apríli 1986. Náklady boli na začiatku vytýčené na 874 miliónov korún.

Po zmene politického režimu sa výstavba spomalila pre nedostatok financií, menili sa investorské organizácie aj hlavný dodávateľ. Minister kultúry Milan Kňažko v roku 1999 vyčlenil najväčšiu sumu financií v ponovembrovom období vôbec, ani to však nestačilo na neustále sa predražujúci projekt.

V roku 2004 vláda SR rozhodla o predaji rozostavaného diela. Minister financií Ivan Mikloš konštatoval, že výstavba už zhltna 3,3 miliardy korún a na dokončenie chýba ešte 800 miliónov. Dostavať ju mala akciová spoločnosť založená štátom a súkromným investorom a budova mala dostať nový účel.

Napokon sa rozhodlo o čiastočnom zachovaní divadelnej funkcie a dobudovaní spoločenského, športového, obchodného a kongresového centra s hotelom. Do štátnej akciovky Divadlo mala vstúpiť spoločnosť Trutheim Invest LLC so sídlom v New Yorku, ktorú zastupoval Eric Assimakopoulos. Dostavbu mala financovať postupným navyšovaním základného imania.

Ale ani tieto plány sa napokon nerealizovali. Po naliehaní verejnej iniciatívy Hlas pre kultúru vláda v nasledujúcom roku memorandum o porozumení s investorom zrušila a rozhodla o dostavbe divadla zo štátneho rozpočtu. Potrebné náklady mal pokryť predaj okolitých pozemkov a dvoch budov SND. Definitívny termín otvorenia bol známy v lete 2006. Náklady sa napokon vyšplhali až na rekordných 4,5 miliardy korún.

Budova SND má dnes sedem podlaží, viac ako dvetisíc miestností a tri hlavné sály pre 1 700 divákov - Sála opery a baletu, Sála činohry, Štúdio. Nachádza sa tu tiež reštaurácia pre 120 osôb, klub, espresso, libreso a kuchyňa, garáž pre 116 áut a parkovisko pre ďalších 220 vozidiel.

Dominantami námestia pred vstupom sú fontána autorov Alexandra Bil'koviča, Il'ju Skočeka a Pavla Bauera, kaskáda od Petra Rollera a dve veže P. Bauera. Vo vstupnej hale je umiestnený prameň architekta P. Bauera a maliara Dušana Buřila. Autormi interiérového riešenia sú Eduard Šutek a Alexandra Kusá.

Ing. arch. Martin Kusý st.
Ateliér BKPSŠ, spol. s r.o.
Nobelova 34 – Vodná veža
831 02 Bratislava
martin.kusy.st@bkps.sk